

IVAN RIBNIKAR*

Preobrat v gospodarski ureditvi – ali kaj napraviti (da bi preživel)

Da bi prišli do ustrezne presoje vloge države in zasebnikov ali posameznikov pri preobratu v gospodarski ureditvi, obravnavamo najprej zdravorazumsko alternativo, in sicer prodajo podjetij zasebnikom in razdelitev »družbenega kapitala« med državljane kot način za odpravo družbene lastnine. Temu sledi obravnava tretjega načina (ne gre torej za alternativo!), ki je že poznan – objavljen je bil že v različnih oblikah. Ta tretji način omogoča preobrat v gospodarski ureditvi, vsaj takšno je naše mnenje, saj odpira prostor inventivnosti, podjetništvu in vsemu drugemu, kar naj bi bilo pravo, vendar ne tako, da bi šlo za poddržavljanje podjetij, bodisi formalno ali samo dejansko (kar je navadno huje), ali za prvotno akumulacijo kapitala v rokah različno zaslužnih posameznikov. Alternativa, ki se zdravorazumsko ponuja v času in v družbi, kjer ni razuma, je ravno to – in zato nekaj več o tem v tretjem delu razprave.

Zatem obravnavamo, kako se podjetja transformirajo v že poznanem okviru (četrti del), kdaj naj se podjetja poddržavijo in kdaj privatizirajo v celoti ali samo delno (peti del) in kakšna mora biti pri tem vloga države (šesti del). Zanima nas namreč, kakšen milje mora ustvariti država poleg ustreznega okvira za transformacijo podjetij.

S tem je ta razprava najprej dopolnilo k razpravam, v katerih smo razložili okvir, za katerega mislimo, da je ustrezen, če želimo preobrat. Hkrati (ali drugič) gre za »konstruktivno« kritiko tistega, kar se ponuja kot zdravorazumsko. Ne gre za model ali kaj podobnega modnega, marveč samo za razmišljanje, kaj storiti. Racionalnost je sicer načeloma huda zadeva pri nas, vendar je na žalost vsaj v ekonomiji »ratio« neizogiben.

1. S prodajo podjetij zasebnikom ali z razdelitvijo podjetij med državljane opraviti družbeno lastnino?

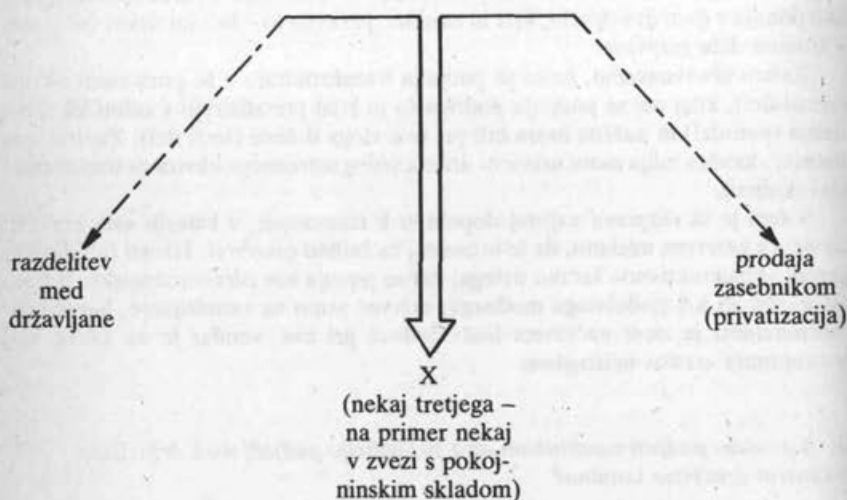
Spreminjanje podjetij v družbeni lastnini v podjetja in »družbenega« kapitala v kapital bo potekalo zelo različno – različnost bi bila izraz vstopa v (ekonomsko) zgodovino – vendar pa mora biti dan ustrezní okvir, da bi se lahko pričelo omenjeno spreminjanje in da bi se lahko vrnili v ekonomsko zgodovino. Ker gre za ustreznost okvira, ne more biti glede tega okvira različnosti. Okvir mora biti samo en in preden se odločimo, kakšen naj bo ta okvir, moramo seveda o tem dobro premisliti. Napak ne bo mogoče tako preprosto popravljati, kakor se je to dogajalo

* Prof. dr. Ivan Ribnikar, Ekonomska fakulteta univerze v Ljubljani.

doslej. Ni na primer mogoče kar tako preprosto zahtevati od zasebnikov, da vrnejo premoženje, čeprav je šlo na primer očitno za goljufije, ki sta jih zakon ali okvir lastninjenja omogočala.

Premislek bo lažji, ker ne gre za podrobnosti, konkretnosti, posebnosti itd. posameznih podjetij, marveč gre, kakor smo že dejali, za okvir. Če ne upoštevamo svojčas aktualne ideje, da lahko postane kar podjetje lastnik kapitala, ki je nastal iz »družbenega« kapitala, in torej lastnik samega sebe, ali da se išče algoritem, ki naj nam omogoči natančno določiti za vsakega posameznega delavca (samo neposrednega proizvajalca ali delavca nasploh), koliko je v času zaposlitve prispeval k »družbenemu« kapitalu, in če na drugi strani pustimo ob strani podržavljenje (ki se opravi preprosto tako, da se država razglasi samoiniciativno ali na pobudo delavcev podjetja za lastnika podjetij) – preoblikovanje podjetij, ki bi naj postala državna podjetja, je v mnogih primerih nesporno in zaradi tega to puščamo ob strani – se logično ponujata najprej dve zamisli o okviru –, in sicer razdelitev kapitala, nastalega iz »družbenega« kapitala, med državljane (v samoupravno demagoški inačici ali v inačici, ki temelji na pojmovanju, »da so samo tisti, ki delajo z rokami, proizvodni delavci ali delavci«, bi šlo za razdelitev med delavce posameznih podjetij) – in za prodajo tega kapitala, to je privatizacijo, kakor lahko vidimo iz skice št. 1.

Skica št. 1: Okvir, ki omogoča (ali onemogoča) spremembo »družbenega« kapitala v kapital

Glede na genezo »družbenega« kapitala, kar smo že dolgo tega analizirali in razložili,¹ je z vidika pravičnosti najustreznejše razdeliti med državljane ves kapital, ki je nastal iz »družbenega« kapitala. To je premoženje vseh državljanov. Vendar, ker ni mogoče ugotoviti, koliko je kateri od državljanov ustvaril tega premoženja – hkrati pa so se precejšnji stroški delovanja ekonomskega sistema prenašali na

¹ I. Ribnikar, »Uvod v finančno ekonomijo« (Ljubljana, Pegaz, 1989, str. 357) in »Plansko-tržni ekonomski sistem in njegovo delovanje« (Bančni vestnik, Ljubljana, 11, 1989, str. 347–352).

prihodnost (zunanji in notranji državni dolg), je verjetno edina ustrezna delitev: vsakomur enak kos.²

Vendar pa se ne navdušujemo pretirano nad tem, da smo našli okvir. Dolgo časa namreč ne bomo vedeli, kako velik je hlebec, ki ga želimo razdeliti na toliko enakih kosov, kolikor je državljanov, toda »družbeni« kapital moramo takoj spremeniti v kapital. Pri tem gre za kose hlebca, ki jih posamezniki lahko pojedjo, vendar pa mora ostati hlebec cel. Vsi postanemo lastniki podjetij, in sicer delničarji ali družabniki, in s tem postanemo spet nenavadni, saj tega ni nikjer na svetu. Računati na to, da bodo tisti, ki bodo želeli svoje kose hlebca pojedsti, te kose prodali in se bo tako zbralo premoženje v rokah manjše skupine ljudi (na primer managerjev – prevladujoče pojmovanje je namreč, da manager ne more biti dober manager, če ni hkrati tudi lastnik podjetja; in če je to res, potem se morajo na novo napisati vsi učbeniki ekonomije in poslovnih ved)³ ter da se bo to zgodilo preko trga, seveda ne drži. Tako veliko premoženje se ne bo skoncentriralo v rokah majhne skupine ljudi z nakupom ali prek trga, ampak tako, da bo manjša skupina ljudi »pokupila« ponujajoče se kose po ceni, ki bo pomenila samo nekaj odstotkov vrednosti.

Če hočemo ostati v mejah pravičnosti, potem navidezna razdelitev premoženja državljanom ne pride v poštev. Če pa že hočemo priti takoj do skupine ljudi kot lastnikov podjetij, potem bi bil substitut za razdelitev med državljanse verjetno v večji meri pravičen, če preprosto organiziramo loterijo s toliko premijami ali dobitki, kolikor lastnikov pač želimo – torej kako velika naj bo oligarhija. Na loteriji sodelujejo vsi (polnoletni) državljani Slovenije. V tem primeru bi bila rešitev čista. Novopečeni kapitalisti se ne bi mogli postavljati s tem, da so vse papirje kupili (kupijo jih lahko samo tedaj, če jih dobijo skorajda zastonj), ampak kvečjemu s tem, da so imeli na loteriji srečo.

Loterija je sicer poznana iz zgodovine ZDA kot mehanizem za koncentracijo večjega premoženja v rokah posameznikov,⁴ vendar morda le ne bi bilo dobro, če bi se tudi v tem zgledovali po ZDA. Če ne pride v poštev loterija, potem je še manj primerna razdelitev med državljanse, čemur bi naj sledila »tržna« koncentracija premoženja v rokah manjše skupine. Ker pa gre za premoženje, ki ga ne smemo pojedsti (in tudi ne sme priti do zmanjšanja nagnjenosti k varčevanju, do česar pa bi gotovo prišlo, če bi se to premoženje razdelilo med državljanse, saj bi vsakdo od njih imel občutek, da je bogatejši, vemo pa, da se nagnjenost k potrošnji povečuje z večanjem premoženja), je seveda najbolje, da ga pustimo nerazdeljenega. Plodovi tega premoženja – in da bi to premoženje prinašalo sadove, to je donos, je potrebno in možno zagotoviti – gredo namreč vsem državljanom. Tako je vsakdo od njih na istem, kakor da je bilo premoženje razdeljeno. Moramo reči, da je celo na boljšem, ker ga nihče ne more prodati, to je podariti drugim. Kako to napraviti, nam pove okvir, ki smo ga označili z X in ga bomo pozneje še enkrat predstavili, čeprav je že dolgo znan (»to je tisto nekaj v zvezi s pokojninskim skladom«).

² Zunanji dolg in notranji državni dolg, s katerim pa se niso financirale investicije v narodnogospodarsko infrastrukturo, so stroški, ki bodo bremenili tudi tiste, ki se bodo šele zaposlili. Zaradi tega se ni umestno sklicevati na leta službe in višino osebnega dohodka pri iskanju odgovora na vprašanje, kdo je ustvaril premoženje, ki ga predstavlja »družbeni kapital«.

³ Leta 1938 so na primer imeli vodilni delavci ameriških korporacij (»chief executives«) 0,3%, leta 1974 samo 0,047% in leta 1988 0,037% vseh delnic podjetij v svoji posesti. (»Unseen Apples and Small Carrots«, The Economist, London, 13. april 1991, str. 87).

⁴ J. G. Gurley in E. S. Shaw v svoji knjigi »Money in a Theory of Finance« (The Brookings Institution, Washington, D.C., 1960) omenjata to dejstvo iz ameriške zgodovine.

Privatizacija ali prodaja kapitala, ki je nastal iz »družbenega« kapitala, ne more biti okvir. Lahko je samo detajl v nekem okviru. Razložili smo, zakaj je lahko privatizacija, to je prodaja, samo detajl ali samo nekaj marginalnega.⁵ Zasebniki nimajo toliko ustreznega premoženja, s katerim bi šli v zamenjavo z državo ali z nezasebnim sektorjem. Preusmeritev prihrankov zasebnikov od financiranja investicij v narodnogospodarsko infrastrukturo in investicij v državna podjetja je mogoča,⁶ vendar je omejena z velikostjo prihrankov zasebnikov, ki grede za te namene, predvsem pa s tem, da so bili temelj za financiranje omenjenih investicij tisti prihranki zasebnikov, ki so jih le-ti usmerjali v bančne vloge. Delnice podjetij, ki se privatizirajo, niso prav dober substitut za bančne vloge.

Ne glede na to pa je privatizacija pomembna, vendar smo kot detajl v okviru, ki se mora postaviti. Privatizacija ne more biti ta okvir.⁷ Privatizacija je pomembna predvsem takrat, ko je pač najbolj smotrno podjetje v celoti ali delno preprosto prodati domačinu ali tujcu. Kdaj pride ta detajl v poštev, bomo obravnavali pozneje.

Tako nam ostaja okvir X, katerega bistvo že poznamo. Za kapital, ki nastane iz »družbenega« kapitala, se izdajo prednostne delnice, institucionalnemu lastniku ali investitorju, ki je investitor ali lastnik v imenu in za račun vseh nas državljanov. Dokler še ni zasebnega kapitala v podjetju, so vse prednostne delnice participativne. Ko se pojavi zasebni kapital, se za isti znesek spremenijo participativne prednostne delnice v neparticipativne. Z naraščanjem zasebnega kapitala narašča tudi delež neparticipativnih prednostnih delnic, kakor smo že razložili. Hkati se uvede »profit sharing« za poslovodstvo in za delavce. Ni nobene potrebe in nuje prodajati javni kapital (E_j), če tako označimo kapital, ki je nastal iz »družbenega« kapitala, katerega lastnik je neka javna institucija. Prodaja tega kapitala namreč ni pogoj za to, da bi prišli do ekonomsko uspešnih podjetij. Omenjeni javni kapital (E_j) se relativno zmanjšuje. V takšnem okviru postajajo podjetja uspešna, ne da bi se morali pri tem poslužiti podržavljenja ali prvotne akumulacije kapitala v rokah nekaj zaslužnih posameznikov – se pravi, ne da bi se vračali na začetek devetnajstega stoletja.

2. Tretji, v prihodnost usmerjeni način odprave družbene lastnine

Zelo na kratko opisani okvir X ali tretji način je potrebno utemeljiti – in zato nekaj več o tem.

Bistvo tega tretjega načina je, da daje poudarek na pritek dodatnega (zasebnega) kapitala v podjetja in ta poudarek je v tem, da postanejo lastniki podjetij s kontrolno funkcijo v podjetjih samo tisti, ki so vložili dodatni lastniški kapital

⁵ I. Ribnikar, »Privatizacija za začetnike« (Gospodarski vestnik, Ljubljana, št. 44–47, 1990).

⁶ Gre za mehanizem privatizacije, ki smo ga označili v razpravi »Privatizacija za začetnike« (Gospodarski vestnik, Ljubljana, št. 44–47, 1990) kot mehanizem B. Le-ta bi prišel v poštev, če bi prebivalstvo s svojimi prihranki financiralo investicije v narodnogospodarsko infrastrukturo in investicije v podjetjih, ki naj bi se zdaj podržavila, in sicer vsaj z nakupom obveznic teh podjetij. Ker so te investicije financirale banke na osnovi vlog prebivalstva pri njih, je mehanizem B skrajno omejen ali celo sploh ne pride v poštev.

⁷ Kakor je videti iz teksta, ne omenjamo prodaje »družbenega kapitala« s popustom. Pri takšni prodaji gre namreč za kombinacijo dveh stvari, ki ju ni možno združevati, in sicer razdelitev ali darila in prodaja »družbenega kapitala«. Temelji pa na demagogiji: ne smemo na primer razočarati »delovnih ljudi« v njihovih pričakovanjih, čeprav gre za isto skrb, kakor pri prodaji »družbenega kapitala« na kredit. Državljeni, in med njimi tudi tisti, ki so kjerkoli zaposleni, pričakujejo nekaj drugega. Tega jim gotovo ne morejo dati zakoni, kakršen je npr. zakon o privatizaciji. Prav tako ne govorimo o reprivatizaciji. Reprivatizacija je ločen in poseben problem.

v podjetje. To seveda pomeni, da se mora zaustaviti nadaljnja rast »družbenega kapitala« ali kapitala, ki je nastal iz tega »družbenega kapitala«.

Zaustavitev nadaljnje rasti »družbenega kapitala« pomeni, da mora odtekati donos od tega premoženja iz podjetij. Če pa gre iz podjetij, potem se mora nekam stekati. Pripada lahko samo lastniku, zaradi tega pa potrebujemo lastnika tega premoženja, ki postane kapital; se pravi, »družbeni kapital« se spremeni v kapital, ko se določi njegova vrednost na način, kakor se pač določa vrednost kapitala, in sicer prospektivno.

Za zdaj nas ne zanima, kdo je konkretno ta lastnik. Pomembno je, da ima zahtevane lastnosti. Donosa od kapitala, katerega lastnik je, ne sme trajno vlagati v podjetja, ki niso in ne bodo podjetja v državni lastnini. To je recimo prva zahteva. Nadalje mora pristati na omejene lastniške ingerence. Tako nima kontrolne pravice v podjetjih, katerih izključni ali (pozneje) delni lastnik je, dokler podjetja plačujejo dogovorjeno dividendo (če predpostavimo, da bo podjetje delniška družba) in je njegov delež izkazovan s prioritetskimi delnicami. Pravico posega v podjetje bi imel samo v primeru, če podjetje nekaj časa ne bi plačevalo dogovorjene dividende. Nadalje bi lahko imel besedo v primerih, če bi šlo za statusno spremembo podjetja, za prevzem podjetja s strani tujcev na osnovi dodatne trajne vloge premoženja v podjetje – in morda še v kakšnem drugem primeru.

To pa seveda še ni vse. Zaustavitev nadaljnje rasti »družbenega kapitala«, ki seveda ni mogoča drugače, kot da ga spremenimo v kapital – na primer v javni kapital (E_j), je samo sredstvo za privatizacijo v tistem smislu, v katerem je pri nas privatizacija mogoča. Podjetje mora namreč postati odprto za pritek zasebnega kapitala in prek pritoka tega zasebnega kapitala prehaja kontrola podjetja v roke zasebnikov (pravnih in fizičnih oseb, domačih in tujih). O odprtosti podjetja bomo lahko govorili samo tedaj, če se bo vzpostavilo in neprenehoma vzdrževalo ravnovesje med tistim, kar zasebniki pričakujejo dobrega od trajne vloge svojega premoženja v podjetja (in dobro sta kontrola in pričakovana donosnost), in slabega (slabo je breme izgube, ki nastaja v tekočem poslovanju ali pa se izkaže ob stečaju podjetja) na tisti višini narodnogospodarskih prihrankov in morebitnega uvoza kapitala (in repatriacije kapitala), ki mora najti pot kot trajna vloga v podjetje, se pravi za porast kapitala podjetij (ΔE_z).

Lastnik podjetij na osnovi kapitala, ki je nastal iz »družbenega kapitala« (E_j) (prek njega pa smo vsi v enakem kosu lastniki tega premoženja, ki se bo morda nekoč razdelilo med državljane, vendar o tem pozneje) ni ustreznih lastnik, če se zadovolji zgolj z dividendo, ampak mora biti zagotovljeno, da bodo podjetja stalno odprta za pritek dodatnega kapitala. S tem se namreč prične privatizacija kot trajen proces, ki bo trajal zelo dolgo, dokler bodo pač naraščali trajni viri sredstev podjetij (ali do nove socialne revolucije, ki bo odpravila zasebno lastnino).

Ker gre za trajni proces, moramo vedeti, kakšen profit ali kakšno izgubo ima podjetje. Zato moramo vzpostaviti sistem pravih informacij, na podlagi katerih bodo možne racionalne ekonomske odločitve. Ko smo ali ker smo pri kapitalu (E), moramo imeti informacije, ki nam bodo povedale, ali naj kapital v neki konkretni fizični obliki večamo (in v kakšnem obsegu), ga vzdržujemo na enaki ravni ali zmanjšujemo (v kakšnem obsegu). To pa pomeni, da se sproži neskončno dolg proces – če preskočimo morebitno socialno revolucijo, ki ji utegne slediti kontrarevolucija – ki lahko zagotavlja ves čas svojega trajanja ekonomsko učinkovita podjetja.

V okviru tega neskončno dolgega procesa je možna tudi privatizacija tega, kar se je iz »družbenega kapitala« spremenilo v kapital (E_j). Prav tako je možno

enkrat v prihodnosti, ko bomo imeli finančni trg, razdeliti med državljane – na primer vsakemu enak kos – tisto premoženje, ki je zdaj premoženje nas vseh prek lastnika, ki smo ga poiskali kot rešitelja. Verjetno pa se bo pokazalo, da razdelitev ali »privatizacija« ne bosta niti ekonomsko niti socialno smotni.

Tako bi odprli pot za tekoč prehod v tržno ekonomijo z lastnino in kapitalom. To pa seveda ne pomeni, da prehajamo v svet brez problemov. Prihajamo samo v svet z običajnimi ali normalnimi problemi, kakršna pač imajo vsa tržna gospodarstva.

Vendar je ves ta proces odvisen od tega, ali se bo vzpostavilo in ohranjalo ravnovesje, ki smo ga opisali, in bo naraščajoče premoženje, nastajajoče na podlagi varčevanja, našlo v zadostnem obsegu pot kot trajna vloga premoženja v podjetja. Zato si pogledajmo, kako vzpostaviti in vzdrževati to ravnovesje.

Dokler v podjetjih še ni zasebnega kapitala (E_z), in za mnoga podjetja bo lahko to trajalo dalj časa, če podjetja plačujejo predpisano ali dogovorjeno dividendo na kapital, ki je nastal iz »družbenega kapitala« (E_j), se morebitni presežek profita deli med delavce podjetja, njegovo poslovodstvo in lastnikom kapitala – po vnaprej določenem razmerju. Verjetno bi moralo biti tako določeno, da ostaja več tega presežnega profita delavcem in poslovodstvu podjetja, čim manj ima podjetje relativno (na primer na zaposlenega) tega kapitala, ki ni zasebni kapital. Tako bi se na eni strani izognili skoraj nerešljivemu problemu, kolikšna naj bo dividenda na prioritetne delnice, ki jih ima lastnik in ki jih imamo posredno prek njega vsi državljani. Šlo bi torej za neko različico participativnih prioritetnih delnic, kjer participirajo pri profitu, ki presega tistega, ki mora iti kot vnaprej določena dividenda lastniku, še delavci in poslovodstvo podjetja. Po drugi strani bi hkrati vzpostavili sistem, v katerem bi bil zapopaden tudi interes delavcev in poslovodstva, da je profit čim večji.

Ker pa je to stanje, ko še ni zasebnega kapitala (E_z), samo začasno, moramo zagotoviti odprtost podjetij. To odprtost zagotovimo, če vzpostavimo ravnovesje med tistim, kar je za investitorja privlačno, in tistim, kar je zanj breme, pri – kot smo že ugotovili, ustreznem pritočku premoženja v podjetja v obliki trajnih vlog (E_z). Pogledajmo najprej, kako mora biti določena razdelitev profita med zasebni (E_z) in nezasebni ali javni kapital (E_j).

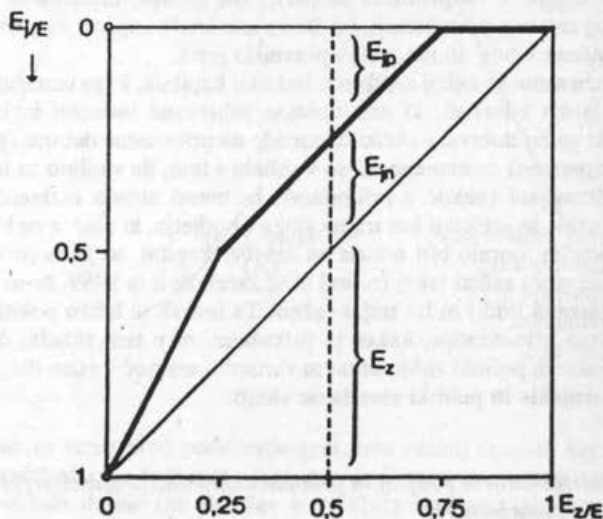
V višini javnega kapitala, ki je nastal iz »družbenega kapitala« (E_j), so izdane prioritetne delnice. Ker ni mogoče določiti višine dividende za te prioritetne delnice, da bi bili prepričani, da ni niti prenizka niti previsoka (oboje je narobe), se temu problemu izognemo tako, kakor smo se mu izognili v podjetjih, kjer še ni zasebnega kapitala. Vseh delnic ne smemo razglasiti za participativne, kajti v tem primeru bi zasebnik lahko računal na največ tako visok profit, kot bi bila dividenda na javni kapital.

Za participativne lahko razglasimo samo del delnic. Morda bi to storili tako, da bi bil v podjetjih, kjer je ali dokler je delež zasebnega kapitala (E_z) do 25% vsega kapitala podjetja, v enakem odstotku tudi javni kapital v obliki neparticipativnih prioritetnih delnic (E_{jn}). Preostali javni kapital je v obliki participativnih prioritetnih delnic (E_{jp}). Morda bi bilo tako, kakor je prikazano na diagramu v skici št. 2.

Če bi bilo tako, bi lahko določili dividendo na prioritetne delnice tudi v višini samo dveh ali treh odstotkov. V tem primeru bi se namreč iz presežka profita, potem ko je šlo za prioritetne delnice na primer 3 odstotke, najprej plačalo 3 odstotke navadnim delnicam, ki jih imajo zasebniki. Morebitni presežek profita – ko je bila plačana triodstotna dividenda navadnim delnicam – se deli proporci-

onalno med navadne delnice in samo tisti del prioritetnih delnic, ki so participativne.

Skica št. 2: Spreminjajoča se struktura prioritetnih delnic (participativne nasproti neparticipativnim, to je $E_{jp} : E_{jn}$) glede na delež zasebnega kapitala (E_z) v vsem kapitalu podjetja (E).

Na prikazanem (izmišljenem) primeru lahko ugotovimo, ali bi bil ta sistem zadosti privlačen za zasebnike, čeprav še nismo obravnavali bremen izgube, ki pomembno vpliva na privlačnost trajnih vlog v podjetju.

Vzemimo, da je zasebnega kapitala 20 denarnih enot in 20 odstotkov vsega kapitala; to pomeni, da je 80 denarnih enot in 80 odstotkov javnega kapitala. Profit znaša na primer 20 denarnih enot ali 20 odstotkov glede na ves kapital ($E = E_j + E_z = 100$). Prioritetne delnice dobijo najprej 3 odstotke, to je 2,4 denarne enote profita. Zatem gre enak odstotek kot dividenda zasebnemu kapitalu, in sicer 0,6 denarne enote. Preostali profit, in ostaja ga kar 17 denarnih enot, se razdeli na 80 odstotkov kapitala (na E_z in E_{jp}). Zasebni kapital dobi četrtno tega profita, in sicer 4,25 denarne enote, in javni tri četrtine, to je 12,75 denarne enote. V celoti dobi zasebni kapital 4,85 denarne enote profita, donosnost njegovega kapitala znaša 24,25 odstotka, medtem ko dobi javni kapital 15,15 denarne enote profita, kar pomeni, da je dividenda 18,9 odstotka. Povprečna donosnost vsega kapitala je 20 odstotkov.

Privlačnost za zasebne investitorje pa se ne zagotavlja samo s pričakovano donosnostjo njihovega kapitala (poleg kontrole, ki jo imajo, dokler plačujejo dogovorjeno dividendo na prioritete delnice), ampak tudi z razporeditvijo bremen izgube. Če je delež zasebnega kapitala (E_z/E) majhen, zasebnik sploh kapitala ne bo vložil, če pade vse breme izgube nanj. Ker smo predvideli, da je samo del prioritetnih delnic v posesti javnega lastnika neparticipativnih, bi morali isto načelo uporabiti tudi pri razdelitvi bremen izgube. V skladu s tem načelom bi se izguba (tekoča in ob stečaju podjetja) delila proporcionalno med zasebni kapital (E_z) in tisti del javnega kapitala, za katerim so participativne prioritete delnice (E_{jp}). V našem konkretnem primeru bi se izguba delila v razmerju 1:3 med zasebnim in

javnim kapitalom. Lahko bi seveda določili tudi drugače, vendar mora slediti iz te določitve ustrezna privlačnost za zasebnike, da bodo šli s svojim premoženjem v trajno vlogo v podjetja, kjer je samo javni kapital ali pa je ta kapital vsaj zelo velik.

Z opisanim mehanizmom ali z variacijami okrog tega mehanizma je mogoče začeti proces privatizacije, ki je pri nas edino mogoč; in to je proces, ki bo trajal neskončno dolgo. V nasprotnem primeru, kot ga npr. predvideva slovenski ali kakšen drug zakon o privatizaciji, bo šlo za nacionalizacijo ali za govornice o privatizaciji, stlačene v bolj ali manj slab pravniki jezik.

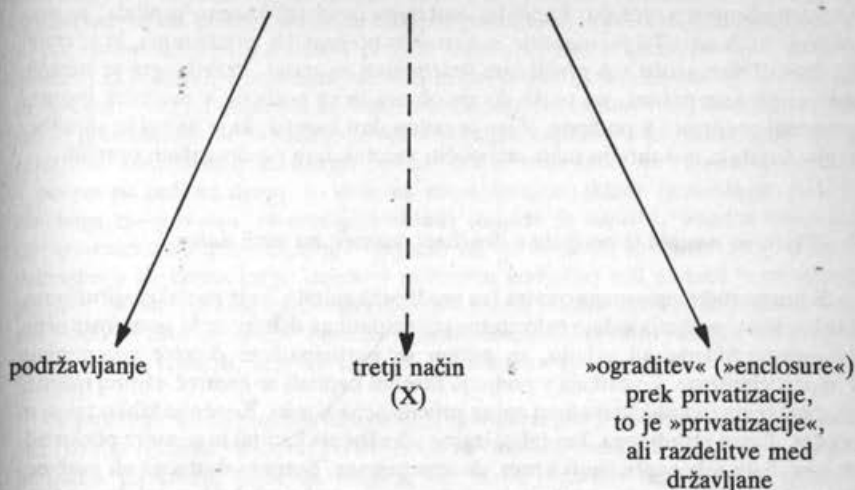
Ob koncu samo še nekaj stavkov o lastniku kapitala, ki ga označujemo z E_j . Ta lastnik je lahko kdorkoli, ki ima opisane zahtevane lastnosti in bo uporabljal dohodek, ki ga bo dobival v obliki dividend na prioritetne delnice (participativne in neparticipativne) za namene, ki so v skladu s tem, da stojimo za tem premoženjem vsi državljani (nekoč v prihodnosti ga bomo morda razkosali in razdelili medse). Ne sme se prelivati kot trajna vloga v podjetja, ki niso in ne bodo državne, kajti ta podjetja morajo biti odprta za zasebni kapital, to je za privatizacijo kot proces, ki se mora začeti takoj (moral bi se začeti že leta 1989, če ne bi bilo nekaj narobe z glavami ljudi) in bo trajal večno. Ta lastnik je lahko pokojninski sklad; vendar bistvo privatizacije, kakor je prikazana, ni v tem skladu, čeprav mnogi »strokovnjaki« in politiki vidijo samo to varianto, marveč v vsem drugem, česar pa isti »strokovnjaki« in politiki seveda ne vidijo.

3. Med poddržavljanjem podjetij in prvotno akumulacijo (zasebnega) kapitala ali »ograditvijo« (»enclosure«)

Pri spreminjanju družbene lastnine v lastnino (lastnina je preprosto lastnina in lastninski pluralizem smo si izmislili) in »družbenega« kapitala v kapital gre za to, da ta sprememba ne bi smela pomeniti poddržavljenja (v tem primeru bi prišli z dežja pod kap), vendar pa tudi ne prvotne akumulacije (zasebnega) kapitala. Zelo preprosto je poddržaviti in prav tako dopustiti divje ali anarhično nastajanje nove kapitalistične jare gospode. Vendar niti prvo niti drugo ni rešitev, pač pa stranpot. Moramo priti do nečesa tretjega, ki ni niti poddržavljenje niti prvotna akumulacija kapitala, in sicer kapitala, ki je nastal iz »družbenega« kapitala.

Dejansko se postavlja alternativa: poddržavljenje ali »ogradev« (»enclosure«), ker je pač večina obsedena s skrbjo, kako najti pravega lastnika podjetij – in kot pravi lastnik se ponujata bodisi država ali posamezniki. Ker pa ne morejo biti vsi posamezniki lastniki podjetij v tem smislu, da bi bil delež lastnine posameznika individualiziran, če do tega ne pride v dolgem času na temelju interesov vseh teh posameznikov ali vsakega od njih, ki so del z njihovim varčevanjem nastajajočega premoženja zadrževali v obliki trajne udeležbe v podjetjih – preidejo podjetja v lastnino posameznikov prek »ogradev«. Pri tem ni bistvena razlika v tem, ali se je prvotno razdelilo premoženje med posameznike (na primer vsakomur en kos), ali pa se je vse prodalo, to je »prodalo«. Ta sporna alternativa temelji na pogledu nazaj, ne upošteva pa bistvenih značilnosti našega dosedanjega ekonomskega sistema. Sicer pa je v ozadju te alternative verjetno predvsem nekaj drugega, in sicer to, kako prek navidezno pravilne ali pravične razrešitve problema, ki ga obravnavamo, priti do lastniške strukture, ki bo utrjevala ali zagotavljala oblast. Vsakdo misli, da bo zagotavljala prav njegovo videnje oblasti, zato so si vsi v pogledu te zmote dokaj podobni.

Kar pa zadeva strah pred podržavljenjem, ima včasih ta strah kar velike oči in zaznava podržavljanje tudi tam, kjer ga ni. S tem, na primer, mislimo na prenos prednostnih delnic (ali deležev v družbi z omejeno odgovornostjo) na nekega institucionalnega investitorja, in sicer brez glasovalnih pravic. Kadar bi šlo samo za formalnega lastnika, tedaj to ne bi pomenilo nobene spremembe, kadar pa gre za pravega lastnika – tedaj bi bil to že primer podržavljanja. Seveda ni tako. Lahko gre samo za formalnega lastnika – če ostanemo pri tem narebe izrazu – vendar se kljub temu spremeni bistvo. Pride namreč do preobrata: prepreči se nadaljnje uničevanje kapitala, terja se donos od kapitala in vpelje vzpodbuda poslovodstvu in delavcem za profit, tudi če še ni zasebnega lastnika. Končno se lahko »formalni« lastnik spremeni iz odsotnega ali pasivnega lastnika v navzočega ali aktivnega lastnika, če na primer podjetje slabo posluje in ne plačuje »formalnemu« lastniku dogovorjene dividende. Pasivni lastnik, ko se aktivira, lahko zamenja poslovodstvo podjetja, reorganizira podjetje, proda del podjetja itd. Tako se mora torej poslovodstvo zavedati tega, da ima nad seboj nekoga, ki je sicer daleč, vendar ga opazuje. Ko se pojavi zasebni kapital (dovolj ga je morda samo v velikosti petih odstotkov vsega kapitala), pridemo še do lastnika, ki ni samo »formalni« lastnik.

Druge nevarnosti, in sicer odprave družbene lastnine s tem, da si manjša skupina izbranih posameznikov prigrabi veliko premoženje, pri nas ne obravnavajo kot resno nevarnost, pač pa opozorila nanjo izzivajo nenavadno brambovstvo pred to nevarnostjo. Ne jemlje se kot nevarnost na osnovi teze, da ni pravične privatizacije (ni mogoče na primer pravično prodati podjetij zasebnikom), da trg ne pozna pravičnosti, da moramo priti do kapitalistov, da morajo managerji postati lastniki podjetij in podobno. Nenavadna zaščita pred nevarnostjo koncentracije velikega premoženja, ki je premoženje nas vseh, v rokah nekaj izbrancev, je na primer v predlogih za ohranitev družbene lastnine (tisti, ki govorijo o lastninskem pluralizmu, imajo navadno prav to v mislih), v predlogih

za razdelitev kapitala, nastalega iz »družbenega« kapitala, med vse državljane ali, pri predlogih idejno bolj zgrajenih, med vse delavce posameznih podjetij.

Premoženje v vrednosti kapitala, nastalega iz »družbenega« kapitala, je premoženje vseh nas. To premoženje je nastajalo po pravilih igre sistema, ki je trajal do danes. Ni mogoče teh pravil igre spreminjati za nazaj. Pravila igre se morejo spremeniti šele potem, ko pride do preobrata in se podjetje v družbeni lastnini spremeni preprosto v podjetje. Zato je nujno dati kapital, ki je nastal iz »družbenega« kapitala, v »out« in tako omogočiti začetek igre po drugačnih pravilih.

4. Podjetje, nastalo iz podjetja v družbeni lastnini, na tretji način

S postavitvijo opisanega okvira (za vrednost kapitala, ki je nastal iz »družbenega« kapitala, podjetja izdajo prioritete participativne delnice neki javni instituciji, na primer Skladu ali sklada, in potem se participativne delnice spreminjajo v neparticipativne, ko prihaja v podjetje zasebni kapital) se namreč najprej izognemo problemu, v kolikšnem času naj se privatizacija konča. Konča se lahko takoj in nikdar. Takoj zaradi tega, ker takoj izgine »družbeni« kapital in se mora poslovodstvo podjetij takoj sprijazniti s tem, da ima nekoga, čeprav odsotnega ali pasivnega, nad seboj. Ne konča se nikoli, ker (a) verjetno ne bo nikdar kapital, ki je nastal iz »družbenega« kapitala, prodan (vemo, da so v vseh tržnih ekonomijah veliki lastniki podjetij tako imenovani institucionalni investitorji – in tisti, ki postane lastnik kapitala, ki je nastal iz »družbenega« kapitala, je takšen institucionalni investitor), in (b), nikdar ne bo končano tisto, kar je osnova za obravnavani okvir, in sicer naraščanje kapitala (trajno vložena) v podjetja.

Temeljna predpostavka zamisli, da damo kapital, ki je nastal iz »družbenega« kapitala, v »out« na opisan način, je, da bodo podjetja morala iskati kapital, ki bi naj prišel kot trajni (lastniški) kapital v podjetja. Ta predpostavka je iz dneva v dan bolj resnična za vedno več podjetij, saj podjetja kapital jedo – morajo pa ga jesti zaradi okoliščin, v katere jih je pahnila oblast. Vendar pa gre pri tem okviru še za dve pomembni zadevi.

In tudi če ima kakšno podjetje zadosti kapitala in ne bo iskalo dodatnega kapitala, se mora podjetje bistveno spremeniti. Iz podjetja v družbeni lastnini nastane podjetje, v katerem ni mogoče uničevati kapitala in ni mogoče neustvarjati ustreznega donosa na kapital. Druga pomembna stvar pa je, da pri preoblikovanju podjetij ni nobenih pragov, rokov, pritiskov s strani oblasti. Podjetja napravijo preobrat takoj, potem pa se prilagajajo razmeram zaradi pritiska trga in zaradi interesov, da bi poslovala bolje. Pritisk trga in interes poslovati bolje, vodita podjetja med drugim tudi k temu, da iščejo dodatni kapital. Pomemben del tega dodatnega kapitala bo moral priti v podjetja kot lastniški (»equity«) kapital. Da bi pa prišel, se bo moralo vzpostaviti in ohranjati ravnovesje med dobrimi in slabimi stranmi za investitorja trajno vložena premoženja v podjetje.

Na koncu moramo omeniti še nekaj. Ne glede na nekonistentnost, nelogičnost, utopičnost itn. plansko-tržnega ekonomskega sistema – in ena od posebnosti tega sistema je bilo delavsko samoupravljanje – ni niti socialno niti ekonomsko sprejemljivo skočiti v kapitalizem iz začetka devetnajstega stoletja. Ne glede na navdušenje mnogih, ki vidijo edino dobro v ukinjenju samoupravljanja, mora najti mesto v podjetjih tudi delavsko soupravljanje ali delavska participacija in udeležba delavcev, poleg poslovodstev, pri delitvi profita podjetij. Oboje mora biti vzpostavljeno v podjetjih po preobratu, ko je ves kapital še javni (E_j). Prav tako se

mora ohranjati, dokler je delež javnega kapitala še pomemben. V tem času bomo morda preboleli sindrom zgodnjega kapitalizma in bodo zasebni lastniki tudi ali predvsem zaradi svojega interesa vztrajali pri obojem – pri delavski participaciji in pri njihovi udeležbi pri delitvi profita. Sicer pa bodo verjetno postajali institucionalni investitorji pomembni lastniki in prek njih posredno vsi ali skoraj vsi državljani. Najprej mislimo na institucionalnega investitorja ali lastnika, ki bo dedič premoženja, ki je nastalo iz »družbenega« kapitala – to premoženje se bo relativno zmanjševalo in bo na primer po desetih letih že relativno majhno – potem pa tudi na druge, in sicer na zavarovalnice, sklade (zasebnega) pokojninskega zavarovanja, investicijske sklade (odprte in zaprte). Vendar nihče od teh institucionalnih investitorjev verjetno ne bo imel niti možnosti (ne bo imel večinskega ali kontrolnega deleža v nobenem podjetju) niti ambicij kontrolirati podjetja. Kontrola bo verjetno praviloma v rokah manjše skupine lastnikov, vendar bodo, tako domnevam, omenjeni institucionalni investitorji in lastniki podjetij ne samo pristajali, marveč tudi terjali delavsko participacijo in udeležbo na profitu.

Vsega tega seveda ne bo, če bomo prek »leveraged by-outs« v balkanski inanci (nakup podjetij na kredit po dwoodstotni obrestni meri)⁸ in neštevilnih drugih lumparij, na katere nihče ne reagira, ker bi bil menda s tem ogrožen prehod v tržno gospodarstvo in demokratično družbo, namesto naše nakane priti v Evropo – prišli v Južno Ameriko, to je v kapitalizem iz začetka devetnajstega stoletja. Če bo tako, se lahko začnemo pripravljati na novo socialno revolucijo.

5. Kdaj poddržavljati in kdaj privatizirati, to je prodati podjetje v celoti ali deloma?

Ker imajo tudi v državah, kjer sicer prevladujejo ideje gospodarskega liberalizma, državno lastnino, ni nič narobe, če tudi mi pridemo do državnih podjetij. Nenormalnost dosedanje ureditve je bila tudi v tem, da nismo imeli državne lastnine. Če se poddržavijo podjetja tistih dejavnosti, v katerih gre za tako imenovani naravni monopol (dejavnosti narodnogospodarske in komunalne infrastrukture), ni pri tem nič narobe. Če začasno preide v državno lastnino še kaj drugega, prav tako ni tako zelo narobe. Nevarnost države ni predvsem v tem, da postane lastnica nekaterih podjetij, pač pa bolj v njenem institucionaliziranem (kot na primer predvideva zakon o privatizaciji), še bolj pa v neinstitucionaliziranem vmešavanju, torej v praksi, ki jo sedanja oblast oživlja, čeprav je bila že dokaj opuščena, da se vpleta v podjetja in v gospodarstvo nasploh.

Čeprav bo privatizacija, to je delna ali popolna prodaja podjetij izjema – omenili smo jo kot detajl v institucionalnem okviru, ki pomeni takojšnji preobrat – se bo marsikdaj pokazalo, da je to z ekonomskega in socialnega vidika in tudi z vidika pravičnosti najboljša rešitev. Pri tem seveda vselej mislimo s privatizacijo na tisto, kar privatizacija pomeni v svetu, in sicer prodajo podjetij po ceni, ki ne pomeni oškodovanja državljanov – davkoplačevalcev.

Pri prodaji domačinom bo šlo praviloma za prodajo dela podjetja, in sicer dela realne aktive podjetja; pri teh prodajah bo šel izkupiček podjetju, ki je prodalo del svoje realne aktive. V nekaterih primerih bo šlo v prodajo celotno podjetje, in

⁸ S tem mislimo na tako imenovano avtonomno privatizacijo. O bistvu te oblike privatizacije je mogoče najti več v razpravi »Avtonomna privatizacija, zakoniti grabež ali »ograditev« (Gospodarski vestnik, Ljubljana, št. 18–20, 1991).

v tem primeru bi šel izkupiček institucionalnemu lastniku – na primer Skladu ali skladu.

Pri tujcih je pomembno razlikovati med čistim investitorjem in investitorjem, ki to ni. Pri čistem investitorju, tujcu, za katerega je edina korist, ki jo ima od podjetja profit in/ali povečanje vrednosti podjetja, ni potrebno vztrajati, da bi moral postati večinski ali edini lastnik podjetja. Ni mu potrebno vsiljevati nakupa podjetja. Bolje ga je pripraviti k temu, da vloži v podjetje dodatni potrebni kapital. Drugače je pri tistih, ki niso čisti investitorji. V tem primeru je najbolje podjetje v celoti prodati. Čeprav je to najbolje, verjetno tega ne bo zlahka doseči. V tem primeru se moramo zavedati, da ima lahko na primer takšen tujec, ki ni čisti investitor, pomembne druge koristi – poleg profita in povečanja vrednosti podjetja.

Sicer pa moramo izstopiti iz anarhije, ko se tujcem vsepovsod vse obljublja, in preiti na razmere, ko bo obstajala strategija, kam naj gre tuj kapital in koliko smo pripravljeni prepustiti tujcem investiranja pri nas. Zaenkrat sicer še ni aktualno, koliko prepustiti tujcem, je pa ves čas aktualno, česa na primer tujcem ne smemo dovoliti. Sicer pa bi morali pred uvozom kapitala razmisliti o tem, kako kapital repatriirati. To pa seveda ni aktualno, če imamo v mislih Južno Ameriko.

6. Kaj mora država še zagotavljati poleg ustreznega miljeja za odpravo družbene lastnine?

Pri preobratu je odločilna vloga države. Ta je tista, ki preobrat sproži, ko postavi zanj ustrezní okvir. Ta okvir mora biti takšen, da ne bo šlo niti za poddržavljenje niti za prvotno akumulacijo kapitala, ki je nastal iz »družbenega« kapitala.

To pa še ni vse. To je samo izhodišče. Kljub ustreznemu okviru in pripravljenosti države, da se podredi kritiki in nadzoru javnosti, da ne zdrsne vse skupaj niti v etatizacijo niti v prvotno akumulacijo kapitala, mora ustvariti ustrezno ugodno okolje za podjetja. Če tega ne bo storila, bo vse ostalo pri dobrih namenih. To potrebno okolje smo že nekajkrat opisali – in zato zdaj o tem zelo na kratko.

To ustrezno okolje za podjetja se konstituira iz vzpostavitve normalnih bank – kajti brez takšnih normalnih bank se ne bodo podjetja ustrezno obnašala – in iz ekonomske politike, ki je naravnana na preživetje in/ali na ekonomsko krepitev, za kar pa je potrebno postaviti ustrezen ekonomski sistem nasploh, ne pa zgolj postaviti ustrezní okvir za preobrat v ekonomski ureditvi. Sicer bi tekel preobrat v nepravo smer. Za to ekonomsko politiko mora biti značilno, da ne postavlja v ospredje stabilizacije, ali kakorkoli se že imenuje tisto, kar je počela zvezna vlada zadnji dve leti (in kar je ves čas podpirala republiška vlada), in tudi ekonomske osamosvojitve ne, marveč preživetje in ekonomsko krepitev. Slovenija naj samostojno postavi okvir za preobrat v ekonomski ureditvi, in tu naj pride do veljave njena samostojnost. Če bo okvir pravilen, mu bodo drugi sledili in tako se bo sprožil proces harmonizacije. Temu sledi vzpostavljanje ekonomskega sistema in vodenje ekonomske politike, ki mora upoštevati »interdependence«, to pa je pri tako majhni ekonomiji, kot je slovenska, predvsem »dependence«. Oboje, ekonomski sistem in ekonomska politika morata biti podrejena ekonomski krepitvi države.

Za prikazani okvir, ki omogoča odpravo družbene lastnine, ne da bi to pomenilo niti poddržavljenje niti »ograditev«, je seveda pomembno, da naraščajoče premoženje posameznikov, ki se večja z njihovim varčevanjem, kot tudi njihovo pre-

moženje, ki je nastalo s prihranki v preteklosti, če je v ustrezni obliki (gre predvsem za devizne vloge pri bankah, ki so de facto državni dolg, in za finančne naložbe v tujini – resnično v tujini, ali samo posredno, kakor v primeru tujega denarja, ki ga imajo v nogavicah), najde pot v podjetja, in sicer kot trajna vloga. Da bi se to moglo dogajati, moramo priti najprej do normalnih bank, to je do bank, katerih lastniki bodo zaradi skrbi za svoje v banko trajno vloženo premoženje silili poslovodstva bank, da skrbijo za kakovost bančnih naložb. Iz te skrbi za kakovost bančnih naložb bo prihajal pritisk na podjetja, da morajo na primer povečati lastniški kapital in tako bodo podjetja prisiljena k temu, da se bodo odpirala.

Banke, kakršne so danes, torej take, ki imajo praviloma nekajkrat več slabih posojil kot znaša njihov kapital in katerih lastniki so predvsem tisti, zaradi katerih (kot dolžnikov) ima banka slaba posojila, ne morejo opravljati prej omenjene funkcije. Zato je čiščenje bank nujnost. S čiščenjem se banke znebijo slabih posojil in lastnikov, ki imajo slabo vest – denimo, da vest sploh imajo – saj so za banko posojila le-tem slaba posojila. Hkrati so v aktivni agencije za sanacijo bank (sanacija bank ni možna brez državnega denarja in neke državne institucije – agencije, saj bi imela med aktivni slaba posojila, ki ne bi prinašala donosa, medtem ko bi imela med pasivi izdane obrestovane obveznice v posesti saniranih bank) zbrana vsa s finančnega vidika slaba podjetja. Te terjatve agencije se morajo izkoristiti kot dodaten in pomemben vzvod za posege v ta podjetja.⁹

Tako je sanacija bank nujna in ima več pozitivnih učinkov na proces, ki se sproži, ko se na predlagani tretji način postavi kapital, ki je nastal iz »družbenega kapitala« (E_i), v »out«.

Ker je bilo o tem podrobneje napisanega že drugje, ni potrebno tukaj opisovati podrobnosti in pomembnosti sanacije bank.

Ekonomski politika mora biti podrejena, kakor smo že zapisali, preživetju in/ali ekonomski krepitvi. Ker se ne more hkrati voditi stabilizacijska politika, je pomembno predvsem za denarno politiko in politiko deviznega tečaja, da to upoštevata. Da bi se omogočalo živeti ob inflaciji in preprečilo njeno hitro rast ter preskok v hiperinflacijo, se mora uvesti paralelni denar kot vrednostna enota¹⁰ – na primer ECU (nemška marka ali kaj tretjega). Ta vrednostna enota bo trdna samo v primeru, če se bo s politiko drsečega deviznega tečaja zagotavljalo spreminjanje deviznega tečaja (na primer vrednosti ECU, izražene v dinarjih) v skladu z rastjo domačih cen, se pravi v skladu z razliko med rastjo cen doma in v državah, katerih valute so v košarici, ki tvori ECU. Stabilizacijska politika se mora za nekaj časa odložiti, kar pa seveda ne pomeni, da je potrebno voditi inflacijsko politiko. Preprečevati je potrebno le njeno eksplozijo in paralelni denar lahko k temu precej pripomore, tako kot tudi drseči devizni tečaj, vendar ne čisti drseči devizni tečaj, kot velja zdaj v Sloveniji. V tem primeru se bodo inflacijska pričakovanja odražala

⁹ Agencija si mora prizadevati, da proda te terjatve – praviloma z diskontom. Kupec te terjatve v tistem trenutku spremeni terjatev v trajno vlogo v podjetju (gre za »debt-equity swap«) in s tem postane (so)lastnik podjetja in praviloma edini, ki ima v podjetju kontrolo. To je dodatni mehanizem ali vzvod, kako priti do lastnikov podjetij, ki bodo imeli v podjetjih kontrolo in prek nje bodo izboljševali poslovanje podjetij. Več o tem v razpravi »Banke v novi gospodarski ureditvi« (Bančni vestnik, Ljubljana, 5, 1991).

¹⁰ O paralelnem denarju kot stabilni vrednostni enoti pri nas smo najprej pisali v članku »(Hiper)inflacija – kaj z njo?« (Delo, Ljubljana, 23. 11. 1989) in nazadnje v razpravi »Denarna ureditev, denarna suverenost, denarna politika in »seigniorage« v (kon)federalni državi« (Bančni vestnik, Ljubljana, 1–2, 1991).

na dvigu deviznega tečaja in ne bi nič pomagalo, da so cene denominirane v stabilni vrednostni enoti.¹¹

Država bi morala manj jemati z davki, na drugi strani pa bi se morali povečati njeni izdatki v zvezi z njeno socialno funkcijo. Nezaposlenost bo namreč naraščala. Rešitev ni preprosto in zdravorazumsko v deficitnem financiranju državnih izdatkov, saj bi ta deficit absorbiral pomemben del prihrankov, ki bi sicer šli za financiranje gospodarskih investicij. Poleg tega je vse polno dolgov, ki čakajo, da jih prizna država kot svoj dolg.

Naraščajoča nezaposlenost in zmanjševanje proizvodnje ter naraščajoče breme države za vzdrževanje nezaposlenih terjata znižanje plač.¹² Plače se bodo pozneje lahko večale, ko se bo poleg naraščajoče produktivnosti v obstoječih podjetjih zmanjševala nezaposlenost. S tem mislimo seveda na realne plače. Ker ni mogoče nominalno zniževanje plač (razen v izjemnih primerih), tudi ni mogoče preprečiti inflacije. Produktivnost v obstoječih podjetjih se bo zvečevala predvsem z večanjem kapitala podjetij. Podobno se bo samo z naraščanjem kapitala zmanjševala nezaposlenost. Ker nastaja kapital z varčevanjem, je varčevanje ter morebitni uvoz kapitala iz tujine temelj ekonomske krepitve – seveda šele potem, ko bo že ustvarjeno ustrezno okolje za spremembo družbene lastnine v lastnino, ko bomo že imeli normalne banke in bo država vodila razmeram ustrezno ekonomsko politiko.

Ekonomska politika, če z njo končamo, mora upoštevati dejstvo, da restriktivnost sama zase – ko povzroča zmanjševanje proizvodnje in odpuščanje delavcev – ne samo da ne pomeni nič, marveč je tudi škodljiva. Gotovo je, da ne moremo ulti nujnosti prenehanja proizvodnje marsičesa in pričetku proizvodnje česa drugega ali vsaj na drugačen način, na primer z manj delavci, vendar do teh sprememb ne bo prišlo zgolj in samo z restriktivno ekonomsko politiko. Vselej bi naj bilo samo nekaj podjetij v takem stanju, ko je potreben radikalen poseg. Če so pa skoraj vsa podjetja neprenehoma v takšnem stanju, ker je ekonomska politika nerazumno restriktivna, ne bo prihajalo do omenjenih potrebnih sprememb. V takšnih razmerah je namreč alternativa le životarjenje ali propad. Razen tega umiranje podjetij daleč presega rojstva novih. Eventualno ustrezní okvir za preobrat v gospodarski ureditvi, o katerem smo govorili, bo pomenil samo možnosti za preobrat.

¹¹ S tem bi se smiselnost uvedbe paralelnega denarja, ki bi naj poleg drugega preprečeval rast inflacije zaradi inflacijskih pričakovanj, precej zmanjšala. Inflacijska pričakovanja bi lahko pogosto prihajala do izraza na deviznem trgu. Ne sme biti čisti drseči devizni tečaj, marveč uravnani drseči devizni tečaj. Tečaj uravnava oblastna institucija.

¹² Ne gre za znižanje realnih plač zaradi skrčenja notranjega trga na področju Slovenije. Če bo do tega prišlo, bo potrebno znižanje plač mnogo večje. To znižanje plač zaradi skrčenja notranjega trga je seveda nepotrebno. Gre za nujno znižanje plač, če hočemo napraviti preobrat v ekonomski ureditvi. Temu znižanju plač bo čez čas sledilo njihovo zviševanje, kakor smo navedli. Drugače je seveda z znižanjem plač, do katerega pride zaradi skrčenja notranjega trga. Temu znižanju plač bo sledilo zvišanje šele po razširitvi notranjega trga. Če je ideja, da bo ta notranji trg trg Evropske gospodarske skupnosti, bo do tega povišanja preteklo še precej časa.